

Ladislav Mňačko: Opožděné reportáže (1963)

Zahrada muk – část 2. a 3.

2 – Strach

Někteří známí se mi začali vyhýbat a dlouho jsem si nedovedl vysvětlit proč. Takové přitímí nemám rád, a tak jednou, když mi jistý, kdysi dobrý přítel neodpověděl na pozdrav, rozběhl jsem se za ním.

„Co se stalo, co proti mně máš?“

Vymlouval se, že nic, že je to nedorozumění, že mne neviděl. Ale sám cítil, že to není vysvětlení.

„Tak ti to řeknu. Psals o tom procesu...“

No a? Co má být? Psal jsem o procesu, ovšemže jsem psal, je to moje povinnost psát do novin, mimo jiné i o procesech. Co tak najednou?

„Jsi tak naivní, nebo takový pokrytec? Byls tam, sledovals proces, nechápeš, že odsoudili nevinného člověka? K smrti?“

„Nevinného člověka? Jak to můžeš tvrdit? Co ty o tom víš?“

„Vím o tom dost. Toho člověka jsem dobře znal. Dopustil ses neodpustitelného činu.“
Nechal mě tam stát. Hlupák. Co to plácá? Na takové řeči ať si raději dá pozor, jednou by mohl narazit na někoho, kdo nebude brát žádné ohledy! Ale ať, aspoň se lidi vybarvují, dovedou skrývat celé roky svou skutečnou tvář a potom, najednou, v jediném nestřeženém okamžiku, se odhalí. Nevinného... to znamená, že naše justice vraždí?

Po několika dnech za mnou přišel sám. Nebylo to už to staré důvěrné posezení. Rozhovor vázl a on se za chvíli zvedl. Ještě ve dveřích se otočil.

„Chtěl bych, abys zapomněl na ten můj výbuch. Víš, ten případ mě velmi rozrušil, nevěděl jsem dobře, co říkám...“

Odešel, a já věděl, že navždy. Mám o přítele míň. Á, to nic, žijeme přece v revoluční době, a ta není sentimentální. Ale proč vůbec přišel? Bojí se? Čeho se bojí? Že se zastal člověka, kterého zná? Ovšem, bylo to od něho hloupé, co mohl vědět o tom procesu a okolnostech, které k němu vedly? Ale proč se bojí? Z čeho má strach? Že to použiju proti němu? Že mu to někde vmetu do tváře? Kde? Stýkali jsme se léta, ale pracujeme na úplně odlehlých úsecích, neměl bych možnost napadnout ho, i kdybych chtěl.

Bojí se, že ho udám... svitlo mi. Hlupák jeden, už i on vidí strašidla, podlehl nepřátelské propagandě. K čertu, když jsem komunista, tak stojím za svým slovem a netřesu se jako sulc. Vždycky jsem si myslel, že se vyznám v lidech. Ale můžeš vidět člověku do jeho černé duše?

Pak jsem dostal anonym. A po něm další dopis, podepsaný, od dávného známého, z Prahy.

„Nepředpokládám, žeš psal ten článek na objednávku nebo na příkaz. Jsem ochoten uvěřit ti, žeš ohavně naletěl. Ale ani to ti velkou čest nedělá!“

Co se to děje, co mám nakonec já společného s tím procesem? Já ho přece neodsoudil, já jen seznámil veřejnost s fakty, které vyšly najevo. Nemůžu za to, že v redakci vyškrtli z článku širší okolnosti; o hornické vzpouře, kterou jsem kladl do souvislosti s procesem, nevyšlo v článku nic, ale stejně nechápu přehnanou úzkostlivost některých lidí, vždyť přece Nejvyšší soud rozsudek změnil, toho sabotéra neoběsí, a dvacet let, vzhledem k těm okolnostem, je přece přiměřený trest!

Naletěl... komu? Komu jsem měl naletět? Prokurátor, který vedl obžalobu, byl socialistický prokurátor, soudce, který toho člověka odsoudil, byl socialistický soudce,

čestný, starý komunista! Dobrá, já se v právních otázkách moc nevyznám, ale když jsem naletěl já, znamená to, že naletěla celá naše justice! A proč? Kdo by u nás měl zájem odsoudit nevinného člověka k smrti?

A kdo to vůbec je, že se o něj stará tolik lidí, že jim nedá spát jeho osud? Zavřeli jsme mezitím mnoho jiných lidí, významnějších, slavnějších, ukazuje se, že se nepřítel zahrnul přímo v naší straně. Novomeský byl nějaký básník a nějaký člověk, a hle, co o něm vychází najevo! Ovšem mnoho mých známých neznepokojuje osud Novomeského, zato cítí pobouření nad odsouzením prohnáného advokáta. Soud zřejmě věděl, koho má před sebou, vliv odsouzeného sahal daleko za hranice krajského města...

Snad mi někdo nebude tvrdit, že proces byl jen nainscenovanou fraškou? Nezacházejí tu někteří lidé opravdu příliš daleko?

Přešly měsíce a stále se nacházel někdo, kdo mi vyčítal článek o procesu. Co ode mne chtějí? Nebyli na tom procesu, já na něm byl, musím to vědět líp!

Pak přišla doba, kdy už nikoho nezajímá osud odsouzeného ředitele mlýnů...

Co jsem o něm vlastně věděl? Nic. Nikdy v životě jsem o něm neslyšel, poprvé jsem ho viděl na procesu, nelíbil se mi ani jeho vzhled, ani jeho vystupování, soudil ho soudce, kterého jsem znal a o jehož smyslu pro spravedlnost jsem nepochyboval, tvrdý, přísný, ale spravedlivý socialistický soudce. Fakta, která obžalovanému v procesu dokázali, se snad někomu mohla zdát malicherná v poměru k rozsudku smrti, ale byl to přece politický proces a rozsudek byl odsouzením zákeřného třídního nepřítele.

Ale za čas zavřeli člověka, kterého jsem znal, o němž jsem věděl všechno už od malička. Uvěřil jsem, že Novomeský a Clementis byli zločinci? Uvěřil. Ale nemohl jsem uvěřit, že čistý, čestný člověk, o němž jsem věděl všechno a celý jeho život měl jako na dlani, byl špión, zrádce, vrah a kdovíco ještě.

Jednou brzy ráno ke mně přiběhla jeho žena, neučesaná, nahonem oblečená.

„Evžena zavřeli...“

Zůstal jsem jako opařený. Evžena? To přece není možné... To bude nějaké tragické nedorozumění...

„Určitě je to jen nedorozumění. Nejspíš ho chce někdo potopit, určitě se to co nevidět vysvětlí...“

Ale ona ode mne nechtěla útěchu. Přišla si pro něco konkrétnějšího. Nešel bych se zeptat někoho, kdo o tom něco musí vědět, proč a kam ho zavřeli? Nemohl jsem říci ne, šli jsme do města, uvažoval jsem, kdo by nám mohl podat nějaké informace; napadlo mi, že se dobře znám s povereníkem spravedlnosti, byli jsme spolu na dlouhodobém školení, jsme sousedi, kdykoliv mě potká, vždycky mě srdečně pozdraví...

„Co strkáš nos do věcí, po kterých ti nic není? Pálí tě dobré bydlo? Chceš tam za ním?“ Nevím, co jsem mu na to odpověděl, nejspíš nic. Vypotácel jsem se z budovy. Nemusel jsem nic vysvětlovat ženě, která na mě čekala. Pochopila všechno. Za týden ji vystěhovali z bytu se čtyřmi dětmi...

Tehdy se ve mně odehrál jakýsi zlom. Tehdy ve mně svitlo podezření, že se u nás zavírají a odsuzují nevinní lidé, především komunisté. Jestliže je to tak lehké, to „chceš tam za ním“, jestliže to zazní z úst člověka, který má být strážcem práva, pak není v naší společnosti něco v pořádku. Proč jít „tam za ním“? Jenom proto, že člověk není lhostejný k osudu přítele, jehož dobře zná?

Znovu a znovu jsem se musel vracet k procesu s ředitelem mlýnů. Co když byl opravdu nevinný? Co když mají ti, kdo se ho zastávají, pravdu? Co když všechno, co se

v našem soudnictví děje, je jen obludnou pokrouceninou práva? Jak a kde si zjednat jistotu?

Soudce... znám ho, je to tvrdý soudce, ale čestný člověk. Půjdu za ním, zeptám se ho, jak to vlastně bylo...

Vyskočil, jako když ho píchne.

„Dej mi s tím svatý pokoj, nechci už o tom nešťastném procesu ani slyšet!“

Co mu je? Proč ta hysterie? I jemu to nedopřává klid?

„Člověče...“ rozkřičel se soudce, „už měsíce nic jiného neslyším, dostávám anonymní dopisy, spílají mi v nich vrahů, hádám se s kolegy, a to všechno pro blbé klepy.“

„Karle,“ zeptal jsem se ho, „nenaletěli jsme tenkrát? Byl to opravdu zločinec?“

„Byl! Byl to zločinec, dostal zasloužený trest, použil jsem nejvyšší trestní sazby, ale bylo to podle zákona. Nechápu, co ode mne chtějí.“

„A když byly důkazy falešné? A svědecké výpovědi nepravdivé?“

„Co? Myslíš, že mě, starého praktika, někdo opije rohlíkem?“

„A co ty procesy, Karle? Ty, co se konají teď? Co si myslíš o nich?“

„Nezacházíš příliš daleko?“

„Nevyhrožuj, Karle. Nemusíš mě zastrašovat.“

Chodil po kanceláři jako tygr v kleci, to, o čem mluvil, pro mne nemělo žádný smysl.

„Co myslíš, mám toho nechat?“

„Čeho?“

„No... nabídli mi jiné místo... ne v justici...“

Tedy přece? Přece i on má pochybnosti? Báł jsem se jít dál ve svých otázkách. A ani to nebylo třeba, prožíval očividně těžkou osobní a možná i mravní krizi.

„Přicházejí těžké časy. Tobě to můžu říct, těžké...“

Bylo cítit, že přicházejí těžké časy. Člověk se začal vyhýbat člověku. Rozhovor se soudcem mě zneklidnil. Co když jsem v novinách pošpinil čest nevinného člověka? Co když jsem souhlasil s tím, že byl odsouzen k smrti nevinný člověk? Co když se tu děje něco, co nemá naprosto nic společného s právem? Co když byl ten proces začátkem něčeho strašného, co se na nás valí?

Setkal jsem se s prokurátorem. Ubezpečil mě, že všechno bylo tehdy v naprostém pořádku. Ubezpečil, ale nepřesvědčil. Zaměstnanci podnikového ředitelství mě ujistili, že odsouzený byl dobrý, poctivý člověk, který rozuměl vedení podniku a dělal všechno, co se dělat dalo.

„Chtěl jsem jít svědčit...“ rozhořčoval se šofér přelakovaného auta. „Nabízel jsem se, že vysvětlím, jak to s tím přelakováním bylo. Odmítli mě. Odmítli každého, kdo chtěl svědčit ve prospěch ředitele. Celou tu věc nastrojil krajský tajemník, aby zakryl svou neschopnost, aby se nemusil zodpovídat za neutěšenou zásobovací situaci v kraji. Svědky znásilnili, uklízečce naslibovali hory doly.“

Třeba jsou to jen řeči. Ale co když ne? Co když nejsou?

Navštívil jsem odborníka na pilousy. Informoval mě, že pilous je strašný nepřítel chleba. Mlýn, v němž se vyskytne, je nejlíp zapálit. Proč mě to zajímá? Ach, ten případ? Ten zná dobře, zná i odsouzeného, mezi námi, je to nehorázné svinstvo, celý ten proces. V jiných národních podnicích mají s pilousem mnohem horší patálie, je to vlastně zázrak, že měl – při nedostatku účinných opatření – zamořený jen jeden ze šestnácti mlýnů...

Pak jsem šel za povereníkem, který ho do funkce ředitele jmenoval. Nejdřív opatrně pootevřel dveře, jestli za nimi někdo neposlouchá, a pak nazval proces pravým jménem.

„Proč ses ho nezastal? Proč jsi nevystoupil, když ho soudili?“

Díval se na mě napůl rozhořčeně, napůl pobaveně. Pochopil jsem. Ale to je přece strašné, když se bojí i povereník!

„Jsi přece od pera, tak piš! Co chceš ode mne?“

Měl strach. A měl pravdu. Proč nepíšu? I s perspektivou, že článek nevyjde a já budu mít nepříjemnosti? Bojím se? Mám strach?

Přece vím, vím už docela jistě, že ten odsouzený byl nevinen! Mám strach? Ano, mám, mám strach, všudypřítomný strach, který se vloudil do vědomí tolika lidí, které potkávám – a stěží poznávám. Děje se něco tajemného, rozumem nepostižitelného, slovem nevyslovitelného, komunisté, především komunisté mají strach! Z čeho? Před čím? Před kým? Co to nutí lidi vypovídat před soudem nefantastičtější, nejneuvěřitelnější věci o sobě, o svých nejintimnějších přátelích? Obžalovaní o sobě vypovídají, že jsou ještě mnohem větší zločinci a ďáblové, než za jaké je má prokurátor. Rozvody, rozhořčené rezoluce, neuvěřitelná obvinění...

Co to bylo? Hysterie? Sugescie? Davová psychóza? Zbabělost? Strach? Jak to období vysvětlit? Čím? A k čemu to bylo? K čemu?

„Co pořád otravuješ, vysvětlí si to sám! Proč tě dráždí zrovna tenhle případ, který je ve srovnání s jinými úplně maličkost?“

„Není to maličkost, Karle, a ty to dobře víš! Byl to první proces, první proces vůbec, kdy před tebou stál komunista ve významném postavení. A tys věděl, že je nevinen. Tys to musel vědět! Tys byl soudce, tys věděl, co je právo a co není!“

„Tak ti řeknu, jak to bylo, jinak se tě nezbavím, chlape dotěrná! Zavolali mě v neděli večer a řekli, ráno poletíš a na letišti dostaneš spisy. Měl jsem hodinu času nahlédnout do nich během letu. Na konci fasciklu byl už hotový rozsudek.“

„Proč jsi to přijal? Proč jsi neodmítl?“

„Zrovna totéž napadlo i mě. A pak ještě to, že je v tom nějaký vyšší státní zájem.“

„Vyšší státní zájem je právo. Dalo by se dokonce říci, že nejvyšší.“

„To jsou mi novinky! Myslíš, že to všechno dneska nevím? Člověče, řeknu ti, ten proces mě stál pár let života. A jsem šťastný, že jsem z toho vypadl...“

Tak to tedy bylo. Před odletem letadla dostal „případ“ i s rozsudkem. A odsoudil člověka k smrti. Co bych byl asi udělal na jeho místě já? Byl bych odmítl? Možná, že ano, ale možná, že bych byl udělal totéž co on. Konečně, napsal jsem ten článek, i když jsem měl určité pochybnosti.

„A dnes, Karle? Odsoudil bys toho člověka dnes?“

„Dnes... že se tak ptáš... sám dobře víš, že souhrn všech jeho zločinů by dnes nestačil ani na trestní oznámení!“

3 – Hanba

Se zarytou umíněností jsem se dal do boje o člověka. O člověka, jemuž jsem kdysi velmi ublížil. Psal jsem dopisy nejkompententnějším osobám, klepal na jejich dveře, přesvědčoval je, že v Leopoldově sedí nevinný člověk, odsouzený k dvaceti rokům vězení. Nepochodil jsem poprvé, podruhé, potřetí... Šel jsem do toho znova. A mám možná přece jen kousíček zásluhy na tom, že ho v roce 1956 propustili z vězení.

Dnes patří do okruhu mých nejlepších přátel. Vidáme se každý týden. Naše první setkání jsem očekával s neobyčejným napětím. Co mi řekne? Sotva jsme se seznámili, vytáhl jsem starý, trochu už zažloutlý exemplář novin.

„Koukněte se, tohle jsem o vás napsal...“

Nemusel jsem mu článek ukazovat, už ho znal. Co bylo, bylo... Vyprávěl mi, že podal žalobu pro porušení zákona. Zvláštní komise, vyšetřující přehmaty v soudnictví, zrušila oba rozsudky, které nad ním byly vyneseny. S dodatkem, že se má odpovídat z těch případných trestných činů, jichž se skutečně dopustil. Byl plný nadějí. Necítí se vinen

v žádném směru. Nové soudní projednávání nad ním může vynést jenom jediný rozsudek – osvobozující. Proseděl v kriminálu šest trpkých let, ale ta oželí, koneckonců, co si může víc přát člověk, který byl odsouzen k smrti? Hlavní věc, že vyšla pravda najevo, že je u nás dost odvahy vypořádat se s takovými obludnými aférami. Začne znova, práce je dost a on se žádné nevyhýbá, žádné vedoucí místo už v životě nechce, po lepení mucholapek se mu bude zdát každá práce plodná a krásná. Zdálo se, že jeho optimismus je do značné míry oprávněný. Za měsíc mi s radostí oznámil, že už má místo – jako právník v důležitém národním podniku.

Setkávali jsme se stále častěji a já jsem se stále větší hrůzou zjišťoval, jakého člověka jsme odsoudili k smrti. Navzdory trpké zkušenosti, která nejednoho jemu podobného zlomila, zůstal odvážným, zásadovým člověkem, ochotným i nadále snášet nepohodlí a riskovat své osobní postavení. Nejednou mi přišla na mysl slova, která mu vmetl do tváře horlivý prokurátor a která jsem i já zopakoval v článku – zbabělé individuum, odporný kapitalistický element, rafinovaný advokát, nepřítel dělnické třídy... dravá zvěř, škodná. Tenhle člověk, až plachý, nesmírně skromný, jak ho stále hlouběji poznávám!

Nový proces, v pořadí už třetí, očekával s neochvějnou důvěrou. Vrátil se z něho otřesen. Nemusel jsem se na nic ptát. Přišel a klesl do křesla.

„Sedm měsíců...“

Přece ho tedy odsoudili! Rychle jsem uvažoval – sedm měsíců, nemůže být nakonec spokojen? Není to – po rozsudku smrti, též určitá rehabilitace? Možná, že ho odsoudili jen proto, aby nevyšel po šestiletém věznění docela bez hany, rozsudek je jistě jen symbolický. Nejsem totiž takový optimista jako on, čekal jsem, že mu vyměří celou dobu, kterou strávil v žaláři.

Ale on žádné symbolické rozsudky neuznával. Cítil se nevinně, nikdy v životě, ani ve své funkci, zákon neporušil.

Nepřijme, odvolá se...

Přesvědčil mě. Má pravdu. V takových případech se člověk nesmí spokojit ani smířit s polovičatostí.

Rok nato se konal v krajském městě v téže soudní síni, kde ho kdysi odsoudili k smrti, další, v pořadí už čtvrtý proces. Byl jsem v té době zaneprázdněn, nemohl jsem se ho zúčastnit, přestože jsem chtěl. Večer před odjezdem mi telefonoval, opět jako vždy plný důvěry a optimismu. Z krajského města se vrátí určitě očištěn, s plnou ctí občana a komunisty. Pak požádá o obnovu členství ve straně...

Průběh procesu znám z jeho vyprávění. Bylo to zasedání Nejvyššího soudu, které mělo rozhodnout o jeho vině či nevině s neodvolatelnou konečnou platností. Zasedl na tutéž lavici obžalovaných, na které už jednou, před léty, seděl. Jen soudce, prokurátor a obhájce byli jiní a on seděl na svém místě sám, bez dvou ozbrojených strážců a bez červené pásky na rukávě. Také svědkové byli jiní, většinou ti, které svého času státní soud odmítl vyslechnout ve prospěch obhajoby. Svědčil tu šofér, který na otázku, proč se nepřihlásil za svědka ve prospěch obžalovaného již tenkrát, odpověděl, že se přihlásil, ale že ho nepřipustili, protože neměl co vypovídat v neprospěch obžalovaného. Svědčila stará uklízečka, která se s pláčem přiznala, že ji tenkrát hrozbami přinutili vypovídat tak, jak vypovídala. Svědčili mlynářští experti, vědečtí odborníci, o pilousu, o jeho výskytu a o boji proti němu. Svědčili účetní, náměstkové bývalého ředitele, kteří dokazovali, že v podniku byl vždycky vzorný pořádek, že teprve po tom procesu začal podnik upadat.

Zdálo se, že nic nemůže zabránit osvobozujícímu rozsudku. Ale to se jen zdálo. Zabránil mu sám předseda soudu, jinak soudce s dosti temnou minulostí z dřívějšíka i

nedávna, zapletený do těch nejkřiklavějších případů porušování zákonnosti. Ten se najednou osopil na svědky s nepochopitelnou, zuřivou zlostí:

„Chcete mi tu snad dokazovat, že před Nejvyšším soudem sedí neviňátko? Všichni jste se spikli proti soudu, obžalovaný vás zřejmě ovlivnil, podám na vás trestní oznámení.“

Byl to snad ještě skandálnější proces než ten před léty, konal se totiž delší dobu po tom, co nejvyšší vládní místa odsoudila porušování zákonnosti, a v našem soudnictví se měly zavést metody zamezující soudcovskou svévoli. Zde soudil soudce, který se neměl oč opřít, který musel zvážit svědectví ve prospěch obžalovaného, protože jiná svědectví vůbec nebyla, zde soudil soudce, který neměl po ruce jediný důkaz, že se obžalovaný dopustil nějakého trestného činu. Bez důkazu, bez doznání obžalovaného, bez jakékoli přitěžující svědecké výpovědi odsoudil tento soudce obžalovaného k osmi letům vězení. Na kopii rozsudku stálo, že jde o definitivní a konečné rozhodnutí, proti němuž není odvolání... a tenhle soudce ještě dnes, kdy píšu tyto řádky, rozhoduje u Nejvyššího soudu v Praze o osudech lidí...

Bylo to trpké shledání s přítelem. S tím, co se mu stalo před léty, se už dávno vypořádal, ale že ho odsoudili v roce 1957 k osmi letům nepodmíněně, to nemohl pochopit. Pravda, ve srovnání s minulostí se již časy v ledačems změnily. Podnik, kde nyní pracoval a kde se za rok plně osvědčil, mu i nadále vyslovoval plnou důvěru. A při prověrkách v roce 1958 prověřovací komise nad jeho odsouzením jen mávla rukou. Ale s jakými pocity měl nadále žít a pracovat člověk, který už jednou v životě stál ve stínu šibenice a který po letech uvěřil, že ty strašné doby jsou už definitivně za námi, že je konečně zákon zákonem a právo právem?

Nezlomilo ho to, nedal se, bojoval dál. Podal novou žalobu na nové porušení zákona. Po měsících dostal výnos rozhodnutí Nejvyššího soudu v Praze. Vyplatí se možná ocitovat část tohoto pozoruhodného dokumentu...

„Máte sice pravdu,“ píše se ve výnosu, „že Nejvyšší soud v Praze rozsudkem čj. To 52/57 porušil zákon v ustanovení paragrafu 282/2a tr. řádu. Ve vašem případě však jde o takové porušení zákona, které nemůže, resp. nemohlo mít na konečné rozhodnutí žádný vliv...“

Zamítli stížnost jako bezpředmětnou. Nezlomilo ho to, věřil, že jednou přece jen zvítězí právo, nedal se, bojoval dál... Obcházel sekretariáty, ministerstva, navštívil tehdejšího předsedu Nejvyššího soudu, toho, který nedávno odešel ze zdravotních důvodů a chce se věnovat vědecké práci na úseku práva. Ten mu při audienci řekl:

„Člověče, buďte rád, že se posledním rozsudkem jen překryl čas vašeho pobytu ve vězení!“

To bude ta věda vypadat!

Ten člověk se nedal, bojoval dál. Neustále se dovolával práva, neustále podával žaloby na porušení zákona. Poslední zaslal po XII. sjezdu KSČ...

Byl jsem tehdy na cestách; v hotelovém pokoji, kde jsem bydlil, zazvonil telefon. Zpočátku jsem nemohl poznat jeho hlas. Chvěl se rozrušením. Byl úplně naměkko.

„Máš ještě kde vypít štamprli koňaku?“

Měl jsem, hotelová vinárna byla ještě otevřena.

„Dobře, pět minut po tom, až zavěsíme sluchátka, si se mnou připij na dálku. Ale Martellem!“

Přečetl mi do telefonu závěr posledního – opravdu posledního? – rozsudku, vynesenoho presidiem Nejvyššího soudu v Praze. Rozsudek, který je konečný a definitivní a proti němuž není opravného prostředku ani odvolání:

„Obžalovaný byl členem KSČ, měl důvěru nejen svých představených, ale i místních politických a veřejných činitelů. Nastoupil jako ředitel Východoslovenských mlýnů při

přechodu podniků ze soukromého hospodaření do socialistické správy. Staral se o organizaci práce, výroby, o rekonstrukci poškozených mlýnů a pekáren ve dvou krajích. Podle výpovědí nadřízených a podle písemných dokladů, založených ve spise, měl obžalovaný pořádek, práci měl dobře organizovanou a patřil mezi nejlepší ředitele na Slovensku a jako takový byl také vyhodnocen...“

Za to ho svého času odsoudili k smrti. Potom na dvacet let. Potom na sedm měsíců. Potom na osm let. Za to ho nakonec v plné míře rehabilitovali. Když mi oznamoval, že je zproštěn obžaloby z trestních činů, přeskakoval mu dojetím a vzrušením hlas. Martell ve vinárně neměli, objednal jsem si Courvoisier, dvojitou dávku.

Protože – tuhle reportáž jsem nepsal o něm. Psal jsem ji o sobě a pro sebe...

Myslím, že posledním rozsudkem zprostili také mne velké viny.